مرويات امام ابن ابی شیبه
از امام اعظم
ابوحنیفه رحمه الله

چهل و دو روایت از امام ابوحنیفه رحمه الله

در کتاب «المصنف» امام ابن ابی شیبه رحمه الله

نویسنده: مولانا مفتی علی معاویه بهاری

مترجم فارسی

ابوجعفر بسم الله یادگار بلخی

بسم الله الرحمن الرحيم

شناس‌نامه کتاب

نام کتاب:

مرویات امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله از امام اعظم ابوحنیفه رحمه‌الله

مؤلف: مولانا مفتی علی معاویه بهاری حفظه‌الله تعالی.

مترجم: ابوجعفر بسم‌الله «یادگار» بلخی.

برگ‌آرایي: انجنیر نور احمد «یادگار».

قطع و تیراژ: وزیری.

نوبت نشر: اول.

سال نشر: بهار، ۱۴۰۵.

ناشر: ابوجعفر بسم‌الله «یادگار» بلخی

آدرس: ولسوالی دهدادی، ولایت بلخ، افغانستان.

شماره تماس: ۷۹۷۵۶۷۱۲۳ & ۷۰۰۵۱۳۶۱۷ ۹۳ +

Email: bismellahyadgar@gmail.com

اهداء

به جدّ بزرگوارم محی السنة و ماحی البدعة شیخ المشائخ حضرت مولانا رحمت‌الله حنفی نقشبندی بلخی مشهور به ایشان آخوند قدس الله سره العزیز متوفای سال ۱۱۹٤ هجری قمری، حضرات علمای دیوبند رحمهم‌الله و استاد مشفق و عزیزم شیخ التفسیر والحدیث، شیخ الدعوة والتبلیغ والتدریس، حضرت مولانا عبدالخالق «حماس» بن یاشکلان حنفی دیوبندی نقشبندی شولگری بلخی متوفای ۱٤٤۲ هجری قمری شاگرد رشید علامة الدهر، اجل الفحول، محی‌السنة السنیة النبویة و قامع البدعیة السیئة، مرشد کامل، شیخ شریعت و طریقت، محدث کبیر حضرت اقدس مولانا فضل محمد بن جان محمد سواتی منجوری رحمهم‌الله رحمة واسعة دائمًا ابدًا أبدا،

آمین یا رب العالمین.

فهرست مطالب

موضوعات **صفحه**

مرویات امام ابن ابی شیبه رحمه الله

از امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله

چهل و دو روایات از امام ابوحنیفه رحمه الله در کتاب «المصنف» تألیف حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه کوفی رحمه الله، استاد امام بخاری و امام مسلم رحمهما الله

نویسنده: مولانا مفتی علی معاویه بهاری حفظه الله تعالی

مترجم فارسی

ابوجعفر بسم الله یادگار بلخی

پیشگفتار

از حضرت پیر سید مشتاق علی شاه دامت برکاتهم العالیه

بسم الله الرحمن الرحیم

وجه تألیف روایات امام أبی حنیفه رحمه‌الله:

بر امام ابوحنیفه رحمه‌الله از جهت حدیث، اعتراض‌های گوناگونی کرده می‌شود که از میان آن‌ها، به دو اعتراض بیشتر اهمیت داده می‌شود:

اعتراض اول: اتهامِ مخالفت با حدیث؛ یعنی امام ابوحنیفه رحمه‌الله حدیث را در برابر رأی و اجتهاد خویش ترک می‌کردند.

اعتراض دوم: محدثین رحمهم‌الله از امام ابوحنیفه رحمه‌الله روایت نقل نکرده‌اند.

علمای احناف کثر الله جمعهم بر هر دو اعتراض، پاسخ‌های بسیار مستدل ارائه کرده‌اند.

جواب اعتراض اول: در اعتراض نخست، آنچه مطرح می‌شود، (۱۲۵) مسئله‌ی حافظ ابوبکر بن ابی شیبه رحمه‌الله است. پاسخ‌های این مسائل را بسیاری از علما نوشته‌اند. ما نیز در این زمینه سهمی داشته‌ایم و به شاگرد خود، مولانا

مفتی علی معاویه بهاری حفظه‌الله، گفتیم که پاسخ‌های آن را بنویسد. الحمدلله این کار در سه بخش تکمیل شد و استاد ایشان، مولانا مفتی محمد نعمان حفظه‌الله، مهتمم ادارة النعمان گوجرانواله، آن را منتشر کرده است.

جواب اعتراض دوم: اعتراض دوم به دو بخش تقسیم می‌شود:

بخش اول: صاحبان صحاح سته از امام ابوحنیفه رحمه الله روایت نقل نکرده‌اند.

بخش دوم: برعلاوه صاحبان صحاح سته، دیگر محدثین رحمهم‌الله نیز از ایشان روایت نقل نکرده‌اند.

جواب بخش اول: پاسخ این اعتراض را شیخ‌الاسلام حضرت مولانا مفتی محمد تقی عثمانی دامت برکاتهم العالیه در کتاب «درس ترمذی» جلد اول، صفحات ۱۰۸ و ۱۰۹ به تفصیل بیان کرده‌اند.

جواب بخش دوم: برای پاسخ این اعتراض، ما نیز به زبان اردو این سلسله را آغاز کردیم؛ زیرا نه تنها عوام، بلکه برای خواص نیز بسیار کم معلوم بود که بسیاری از محدثین رحمهم‌الله، روایات را با سند امام ابوحنیفه رحمه الله در کتاب‌های خود آورده‌اند.

احقر از (۲۹) کتاب حدیث، به تعداد (۸۱) حدیث را همراه با سند در کتاب «امام ابوحنیفه رحمه‌الله سی مروی بعض احادیث کی تحقیق» گردآوری کرده‌ام. سپس این اندیشه نیز به ذهن آمد که این کار از جهت اعتبار کتاب‌ها نیز باید انجام شود. ازاین‌رو، ما به مولانا مفتی علی معاویه بهاری حفظه‌الله دستور دادیم که به همین شیوه، روایات هر محدث، از کتاب او گردآوری شود و با ترجمه‌ی اردوی آن منتشر گردد تا عموم مردم از این موضوع آگاه شوند که احادیث مروی از امام ابوحنیفه رحمه‌الله را این محدثان رحمهم‌الله در کتاب‌های خود با سند نقل کرده‌اند.

بنابراین، به برکت تلاش و کوشش مولانا مفتی علی معاویه بهاری حفظه‌الله، تاکنون پنج بخش از این سلسله الحمدلله، منتشر شده است که بسیار زیاد مورد پسند واقع گردیده‌اند. از میان آن‌ها، بخش نخست مربوط به روایاتِ «مصنف» امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله است.

چند روز پیش پیام شما به من رسید و با آگاهی از این موضوع بسیار خوشحال شدم که شما کتاب «مصنف ابن ابی شیبه میں امام ابوحنیفه سی مروی بیالیس (٤٢) روایات»، تألیف مولانا مفتی علی معاویه بهاری حفظه‌الله را به فارسی ترجمه کرده‌اید. الله متعال این تلاش و کوشش شما را در بارگاه خود قبول فرماید و آن را برای خاص و عام سودمند گرداند.

افزون بر این، از جانب ما به شما اجازه است که همه‌ی کتاب‌های ما و نیز تمام آثار مولانا مفتی علی معاویه بهاری حفظه‌الله را به فارسی ترجمه کنید.

والسلام

احقر سید مشتاق علی شاه

روز چهار شنبه ۲۴ ذوالحجه ۱۴۴۷ هـ ق

مطابق با ۱۰ جون ۲۰۲۶ میلادی

مُقدِّمه‌ی مترجم

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ، وَأَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَتَمُّ التَّسْلِيْمِ عَلىٰ سَيِدِنَا وَسَنَدِنَا وَسَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ وَخَاتَمِ النَّبِيِّينَ أَبِي‌الْقَاسِمِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ اَكْرَمِ الْبَشَرِ وَعَلىٰ خُلَفَائِهِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِينَ وَعَليٰ ذُرِيتِهِ وَأَهْلِ بَيتِهِ الطَّيِّبِيْنَ الطَّاهِرِيْنَ وَسَائِرِ أَصْحَابِهِ الْمَرْضِيِّينَ وَأَوْلِيائِهِ، وَعَلىٰ جَمِيْعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِيْنَ إِلىٰ يَوْمِ الدِّيْنِ؛ أَمَّا بَعْد:

حافظ ابوبکر عبدالله بن محمد بن ابی شیبه ابراهیم بن عثمان عبسی کوفی رحمه الله، از محدثان و فقهای بزرگ اسلام عزیز، در اثر مشهور و معروف‌شان، «مصنف»، به بررسی و نقد آرای فقهی برخی از پیشوایان اُمت پرداخته‌اند. در این میان، ایشان به (۱۲۵) مسئله‌ی فقهی بر دیدگاه فقهی امام اعظم ابوحنیفه نعمان بن ثابت رحمه الله، اعتراض کرده‌اند. این اعتراض‌ها در نگاه نخست، ممکن است جنبه‌ی تقابلی داشته باشند؛ اما اهل علم و محققان منصف، به خوبی آگاه‌اند که این نوع نقدها، بخشی از روش علمی اُمت اسلامی در زمینه اجتهاد، تبادل آراء و پویایی فقهی به شمار می‌رود.

این نقدها نه‌تنها نشان‌دهنده تلاش برای دستیابی به فهم عمیق‌تر از نصوص دینی و قواعد فقهی هستند، بلکه خود زمینه‌ساز رشد و گسترش مباحث فقهی در طول تاریخ شده‌اند. با این حال، برخی افراد ناآگاه و مغرض،

با برداشت‌های نادرست یا از روی کج‌فهمی و سوءنیت، این اعتراض‌ها را بهانه‌ای برای خدشه وارد کردن به جایگاه علمی امام ابوحنیفه رحمه‌الله ساخته‌اند. آنان، بدون توجه به روش نقد و گفت‌وگوی علمی میان علما، این ایرادات را بزرگ‌نمایی کرده و به گونه‌ای مغرضانه منتشر نموده‌اند.

درحالی‌که حقیقت امر آن است که حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله، با وجود آن نقدها، جایگاه علمی و فقهی امام ابوحنیفه رحمه‌الله را به خوبی می‌شناختند و آن را ارج نهاده‌اند. گواه روشن این امر آن است که ایشان، در کنار آن اعتراض‌ها، (٤٢) روایت معتبر، متصل و قابل‌اعتماد را از امام ابوحنیفه رحمه‌الله روایت کرده‌اند؛ امری که نشان از اعتماد علمی ایشان به امام ابوحنیفه رحمه‌الله دارد. این روایات، افزون بر استحکام بخشیدن به مبانی فقهی، نمایانگر جایگاه علمی و حدیثی امام ابوحنیفه رحمه‌الله نزد حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله نیز است. حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله با روایت (٤٢) حدیث، امام ابوحنیفه رحمه‌الله را به عنوان فقیهی بزرگ و نیز ناقل و حافظ حدیث معرفی می‌کنند.

در این راستا، عالم فرزانه و محقق، مولانا مفتی علی معاویه بهاری حفظه‌الله، با دقت و ژرف‌نگری علمی، این (٤٢) روایت را استخراج، گردآوری و به زبان اردو ترجمه و تدوین نموده‌اند تا مورد استفاده علاقه‌مندان به فقه و حدیث در زبان اردو قرار گیرد.

احقر هیچمدان، قلیل العمل و کثیر الخطا ابوجعفر بسم‌الله «یادگار» بلخی، به فضل و احسان الهی، توفیق یافتم که این اثر گران‌سنگ و علمی را از زبان اردو به فارسی برگردانم. هدفم از این کار، آن بوده است که پژوهشگران، طلاب و علاقه‌مندان به علوم اسلامی در دنیای فارسی‌زبان نیز بتوانند از این گنجینه‌ی علمی بهره‌مند شوند. امید دارم که این اثر، سهمی در حفظ و اعتلای جایگاه علمی امام ابوحنیفه رحمه‌الله و نیز در گسترش دانش حدیث و فقه اسلامی در جوامع اسلامی فارسی زبانان ایفاء کند.

از درگاه خداوند متعال عاجزانه مسألت دارم که این خدمت ناچیز بنده را به درگاه بی‌نیازی‌اش بپذیرد و آن را مایه رضایت خویش و چراغی برای جویندگان علم و دانش قرار دهد، آمین.

وَصَلَي اللهُ تَعَالَيٰ عَلَيٰ خَيرِ خَلِقْهِ سَيدِنَا وَسَنَدِنَا وَمَوْلاَنَا مُحَمَّدِ ِالْمُصْطَفيٰ ﷺ وَعَليٰ اٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَأَتْبَاعِهِ أَجْمَعِين.

والسلام

خادم طلبه‌ی دارالعلوم دیوبند

ابوجعفر بسم‌الله «یادگار» بلخی

دهدادی – اُم البلاد بلخ – افغانستان

عرض مؤلف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نَحْمَدُهُ وَنُصَلِّي عَلَى رَسُولِهِ الْكَرِيمِ، أَمَّا بَعْدُ:

با گذشت زمان، دروازه‌ی فتنه‌های بی‌شمار روز به روز گسترده‌تر می‌شود و آرزوی هر نفس پرست آن است که از قید و بند مذهب اسلام رهایی یافته، بر فهم ناقص خویش عمل کند؛ کارنامه‌های علمی سلف صالحین رحمهم‌الله را نادیده انگارد، مردم را نسبت به آن بی‌اعتماد سازد و آنان را از پذیرش آن باز دارد. در شمار سلف صالحین، حضرت امام اعظم ابوحنیفه ﵀ نیز شامل‌اند که به شیوه‌های گوناگون، هدف تیر تنقید قرار گرفته‌اند.

از جمله‌ی این اعتراضات، یکی آن است که: حضرت امام ابوحنیفه ﵀ محدث نبوده‌اند و قرار دادن ایشان در شمار ائمه حدیث، نادرست است؛ همچنین گفته می‌شود که امام المسلمین ﵀ تنها هفده حدیث را حفظ داشته‌اند.

درحالی‌که این اعتراض، محض بر بنیاد تعصب است؛ زیرا کتاب‌های مربوط به مرویات حدیثی امام الائمه ابوحنیفه ﵀ و نیز آثار مرتبط به استادان و شاگردان ایشان، چاپ و منتشر شده است. در همین راستا، کتاب «ثنائیات

امام ابوحنیفه رحمه‌الله»، تألیف این بنده گناهکار، نیز به فضل و کرم اللهی منتشر گردیده است.

خوانندگان گرامی می‌توانند برای آگاهی بیشتر، به آن مراجعه کنند تا که این سخن، همچون آفتاب نیمه‌ی روز آشکار گردد که مقام و مرتبه‌ی امام ابوحنیفه رحمه‌الله در فن حدیث تا چه اندازه بلند است و دیدگاه ائمه‌ی محدثین در باره‌ی آن امام بزرگوار چگونه بوده است.

اعتراض دوم را چنین مطرح می‌کنند که: امام ابوحنیفه رحمه‌الله متروک الروایات بوده‌اند؛ زیرا اگر ایشان در علم حدیث دارای مرتبه و جایگاهی والا می‌بودند، چرا محدثین به طور عموم و صاحبان صحاح سته رحمهم‌الله، به طور خاص در کتاب‌های خود از امام ابوحنیفه رحمه‌الله روایت نکرده‌اند؟ درحالی‌که این سخن، به کلی نادرست است.

اولاً: اگر معیار محدث بودن، روایت کردن سایر محدثین بالعموم و صحاح سته رحمهم‌الله بالخصوص باشد، پس چرا با وجود آنکه تمام اُمت اسلامی، امام بخاری رحمه‌الله را «امام المحدثین» می‌دانند؛ شاگردان ایشان؛ امام مسلم، امام ابوداود و امام ترمذی رحمهم‌الله در کتاب‌هایشان از امام بخاری رحمه‌الله روایت نکرده‌اند؟ پس حالا، آیا از محدث بودن امام بخاری رحمه‌الله نیز انکار شود؟

ثانیاً: این اعتراض محض بر بنیاد بی‌اطلاعی و ناآگاهی است؛ زیرا اگر عینک ضدیت و تعصب را از چشم کشیده و دیده شود، این سخن به روشنی

معلوم می‌گردد که از جمله‌ی مصنفین صحاح سته رحمهم‌الله، برخی از آنان، از امام ابوحنیفه رحمه‌الله روایت نقل کرده‌اند؛ چنانچه در «سنن نسائی» جلد اول صفحه ٤٣ «باب ذکر الاغتسال من الحیض»، روایت امام ابوحنیفه رحمه‌الله نقل شده است.[١]

---

١ – ❁ أخبرنا الربيع بن سليمان بن داود قال: حدثنا عبدالله بن يوسف قال: حدثنا الهَيثم بن حُميد قال: أخبرنی النعمان والأوزاعی وأبو مُعيد وهو حفص بن غيلان عن الزهری رحمهم‌الله قال: أخبرنی عروة بن الزبير رضی‌الله‌عنه وعمرة بنت عبد الرحمن رضی‌الله‌عنها عن عائشة رضی‌الله‌عنها قالت: «اسْتُحِيضَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ بِنْتُ جَحْشٍ رضی‌الله‌عنها امْرَأَةُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ رضی‌الله‌عنه وَهِيَ أُخْتُ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رضی‌الله‌عنها فَاسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلی‌الله‌علیه‌وسلم فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی‌الله‌علیه‌وسلم إِنَّ هَذِهِ لَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ وَلَكِنْ هَذَا عِرْقٌ فَإِذَا أَدْبَرَتْ الْحَيْضَةُ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي وَإِذَا أَقْبَلَتْ فَاتْرُكِي لَهَا الصَّلَاةَ قَالَتْ عَائِشَةُ رضی‌الله‌عنها فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ وَتُصَلِّي وَكَانَتْ تَغْتَسِلُ أَحْيَانًا فِي مِرْكَنٍ فِي حُجْرَةِ أُخْتِهَا زَيْنَبَ رضی‌الله‌عنها وَهِيَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی‌الله‌علیه‌وسلم حَتَّى أَنَّ حُمْرَةَ الدَّمِ لَتَعْلُو الْمَاءَ وَتَخْرُجُ فَتُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی‌الله‌علیه‌وسلم فَمَا يَمْنَعُهَا ذَلِكَ مِنْ الصَّلَاةِ». {حضرت ام‌المؤمنین عایشه صدیقه رضی‌الله‌عنها گفته‌اند: اُم‌حبیبه دختر جحش رضی‌الله‌عنها، همسر حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی‌الله‌عنه و خواهر زینب بنت جحش رضی‌الله‌عنها، به خون‌ریزیِ استحاضه مبتلا شد. از این رو، درباره‌ی حُکم آن از رسول الله صلی‌الله‌علیه‌وسلم پرسید. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وسلم به او فرمودند:

این خون، خونِ حیض نیست؛ بلکه خونی است که از رگ جاری می‌شود. پس هرگاه استحاضه پایان یافت، غُسل کن و نماز بخوان؛ و هرگاه آغاز شد، در آن مدت نماز را ترک کن.

همچنین امام نسائی رحمه‌الله در کتاب دیگرشان، «سنن الکبری»، نیز از ایشان رحمه‌الله روایت آورده‌اند.[1]

امام ترمذی رحمه‌الله نیز در کتاب «العلل» (که به نام «العلل الصغیر» و «العلل الکبیر» ترمذی مشهور است)، دیدگاه امام ابوحنیفه رحمه‌الله را [که در مورد جرح و تعدیل راویان است] نقل کرده [و به آن استناد نموده‌اند].[2]

حضرت اُم‌المؤمنین عایشه رضی‌الله‌عنها فرمودند: او برای هر نماز غسل می‌کرد و نماز می‌گزارد. گاهی نیز در لگنی (تشتی) در حجره‌ی خواهرش زینب رضی‌الله‌عنها، درحالی‌که نزد رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وسلم بود، غسل می‌نمود، تا آنجا که سرخیِ بر سطح آب نمایان می‌شد. سپس بیرون می‌آمد و همراه رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌وسلم نماز می‌خواند، و این وضعیت مانع ادای نماز او نمی‌گردید}. «نسائی»، باب ذکر الاغتسال من الحیض، شماره ۲۰۴ صـ ۴۳ ج ۱.

۱ – ۞ أخبرنا علی بن حجر قال أنا عیسى بن یونس عن النعمان یعنی بن ثابت أبی حنیفة عن عاصم هو بن عمر عن أبی رزین رحمهم‌الله عن عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما قال: «**لیس على من أتى بهیمة**». {حضرت ابن عباس رضی‌الله‌عنهما فرموده‌اند: کسی که با حیوانی جماع (نزدیکی) کند، بر او حد جاری نمی‌شود}. «السنن الکبرى النسائی»، من وقع على بهیمة ، شماره ۷۳۴۱.

۲ – «**حدثنا محمود بن غیلان، حدثنا یحیي الحِماني، سمعت أبا حنیفة یقول: ما رأیت أحدا أكذب من جابر الجعفي و لا أفضل من عطاء بن أبو رباح**». {امام یحیی حمانی رحمه‌الله فرموده‌اند: که از امام ابوحنیفه رحمه‌الله شنیدم که می‌گفتند: من هیچ‌کسی را دروغ‌گوتر از جابر جعفی و

افزون بر این بزرگان، دیگر محدثان رحمهم‌الله نیز در کتاب‌هایشان، روایات امام ابوحنیفه رحمه الله را گردآوری کرده‌اند که از میان آنان، حافظ ابن ابی شیبه و امام عبدالرزاق رحمهماالله، شهرت بیشتری دارند.[1]

داناتر از امام عطا ابن ابو رباح رحمه الله ندیده‌ام}. «العلل الکبیر» صـ ۴۴۷ ج ۱ و «العلل الصغیر» صـ ۷۳۹ ج ۱.

امام ابوحنیفه رحمه الله از ائمه جرح و تعدیل روات بودند؛ و بر علاوه امام ترمذی رحمه الله دیگر حضرات از جمله: امام احمد، امام بخاری، ابن معین و ... رحمهم‌الله قول ایشان را در جرح و تعدیل افراد قبول کرده و به آن اتکا نموده‌اند. «دلائل النبوة». صـ ۴۵ ج ۱، «الکامل» ابن عدی صـ ۱۱۳ ج ۲، «تهذیب الکمال» صـ ۴۶۸ ج ۴، «میزان الإعتدال» صـ ۳۸۰ ج ۱۰، «سیر أعلان النبلاء» صـ ۸۳ ج ۵ و «تهذیب التهذیب» ص ۴۲ ج ۲.

۱ - مرویاتِ امام ابوحنیفه رحمه الله در کتاب‌های حدیثی بسیار است و در اینجا، از بابِ مشت نمونه‌ی خروار، چند نمونه ذکر می‌گردد: در کتاب «الزهد والرقائق» اثر عبدالله بن مبارک رحمه الله، حدیث شماره‌ی (۱۰۷۸)؛ در کتاب «موطأ امام مالک رحمه الله» به روایت محمد بن حسن شیبانی رحمه الله، تعداد (۵) حدیث مرفوع و (۶) حدیث موقوف، در کتاب «الأُم» امام شافعی رحمه الله به تعداد (۳۰) احادیث، در کتاب «المصنف» امام عبدالرزاق بن همام صنعانی رحمه الله به تعداد (۷۷) احادیث، در کتاب «المصنف» امام ابن ابی شیبه رحمه الله به تعداد (۴۲) احادیث، در کتاب «مسند»، اثر خلیفه بن خیاط رحمه الله، حدیث شماره‌ی (۳۴)؛ در کتاب «مسند» اثر احمد بن حنبل رحمه الله، حدیث شماره‌ی (۲۳۰۲۷)؛ در کتاب «السنة» اثر ابن عاصم رحمه الله، حدیث شماره‌ی (۱۷۳)؛

این بنده، به فضل و کرم الله جل مجده، بر این موضوع کمر همت بسته‌ام که هر محدثی که در کتاب خود، با سند خویش، روایتی از امام ابوحنیفه رحمه‌الله را نقل کرده باشد، پس از جمع‌آوری، همراه با ترجمه‌ی اردو منتشر سازم. در این

در کتاب «الاحاد والمثانی» اثر ابن عاصم رحمه‌الله، حدیث شماره‌ی (۳۰۰۸)؛ در کتاب «مسند» امام ابی یعلی موصلی رحمه‌الله به تعداد (۴) احادیث، در کتاب «مسند» امام رویانی رحمه‌الله، حدیث شماره‌ی (۶)؛ در کتاب «مسند» ابن زیدان رحمه‌الله، حدیث شماره‌ی (۴۷)؛ در کتاب «شرح معانی الآثار» اثر امام طحاوی رحمه‌الله، به تعداد (۱۵) حدیث؛ در کتاب «شرح مشکل الآثار» اثر امام طحاوی رحمه‌الله، به تعداد (۱۴) حدیث؛ در کتاب «صحیح ابن حبان»، حدیث شماره‌ی (۲۱۰۸)؛ در کتاب «معجم الکبیر» امام طبرانی رحمه‌الله، به تعداد (۲۰) حدیث؛ در کتاب «معجم الاوسط» امام طبرانی رحمه‌الله، به تعداد (۱۶) حدیث؛ در کتاب «معجم الصغیر» امام طبرانی رحمه‌الله، به تعداد (۲) حدیث؛ در کتاب «مسند» ابن زیدان رحمه‌الله، حدیث شماره‌ی (۴۷)؛ در کتاب «طبقات المحدثین بأصبهان» ابن حیان اندلسی رحمه‌الله، به تعداد (۷) حدیث؛ در کتاب «سنن» امام دارقطنی رحمه‌الله، به تعداد (۳۵) حدیث؛ در کتاب «مستدرک» امام حاکم نیشاپوری رحمه‌الله، به تعداد (۳) حدیث؛ در کتاب «تاریخ اصبهان» امام ابو نعیم اصفهانی رحمه‌الله، به تعداد (۷) حدیث؛ در کتاب «مسند الشهاب» امام قضاعی رحمه‌الله، به تعداد (۳) حدیث؛ در کتاب «سنن الکبری» امام بیهقی رحمه‌الله، به تعداد (۳۷) حدیث؛ در کتاب «تاریخ دمشق» امام ابن عساکر رحمه‌الله، به تعداد (۲۳) حدیث از امام ابوحنیفه رحمه‌الله روایت شده است. به خاطر تفصیل رجوع کنید: «مرویات امام ابوحنیفه رحمه‌الله»، تألیف حضرت مولانا ابو حفص اعجاز احمد اشرفی حفظه‌الله فاضل جامعه اشرفیه، لاهور.

مسیر، نخست [روایات امام ابوحنیفه رحمه‌الله] در کتاب «مصنف» امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله را منتشر خواهد شد و افزون بر آن، (٦٩) روایت [امام ابوحنیفه در] «مصنف» امام عبدالرزاق صنعانی رحمه‌الله را که احقر گردآوری کرده‌ام، ان‌شاءالله پس از این رساله، اراده‌ی شایع کردن آن را دارم.

به درگاه الله متعال دعا می‌کنم که برای احقر، توفیق مزید جهت خدمت گذاری دینی، همراه با اخلاص عطا فرماید و این کوشش را وسیله‌ی پذیرش در بارگاه خویش و سبب نجات در آخرت قرار دهد. آمین.

رساله‌ی زیر مطالعه، عین مدعا است که بنده در این رساله، (٤٢) روایاتی که با سند امام ابوحنیفه رحمه‌الله مروی است، گردآوری کرده و این موضوع را واضح نمودم که امام ابوحنیفه رحمه‌الله متروک الروایت نیست، زیرا محدثین رحمهم‌الله در کتاب‌هایشان، روایت امام ابوحنیفه رحمه‌الله را نقل کرده‌اند.

این رساله را من به دو ابواب تقسیم کرده‌ام. در باب اول، زندگانی، جایگاه علمی و آثاری حدیثی حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله را ذکر نموده‌ام تا برای عوام النّاس، مقام علمی و حیثیت کتاب «مصنف» نزد محدثین رحمهم‌الله که است روشن گردد. در باب دوم، (٤٢) روایات امام ابوحنیفه رحمه‌الله را که در «مصنف» امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله دریافته‌ام، متن را همراه با ترجمه ذکر نموده‌ام، ممکن است روایات دیگری از امام ابوحنیفه رحمه‌الله نیز در «مصنف» امام ابی شیبه رحمه‌الله موجود باشد.

از حضرات اهل علم [و خوانندگان عزیز] درخواست می‌کنم که هرگونه غلطی را که در این رساله مشاهده می‌کنند، به گونه‌ی لازم ما را مطلع فرمایند. ما از شما بی‌اندازه ممنون و مشکور خواهیم بود و در چاپ بعدی، آن را تصحیح خواهیم کرد.

الله رب العزت، توفیق عمل بر نقش قدم نبی کریم ﷺ و صحابه‌ی کرام رضي الله عنهم را عطا فرماید و در دل‌های ما جذبه‌ی محبت و اتباع سلف صالحین رحمهم‌الله را پیدا نموده و به همراه آن، گمان نیک را محفوظ و پایدار نگه دارد، آمین.

راقم اثیم

علی معاویه بهاری

۱۳ محرم‌الحرام ۱۴۴۰ هجری قمری

مطابق ۲۴ سپتامبر ۲۰۱۸ میلادی

بسم اللّٰہ الرحمن الرحیم

﴿باب اول﴾

زندگانی حافظ ابوبکر ابن ابی شیبہ رحمہ اللّٰہ

زندگینامه، جایگاه علمی و آثار حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله

نام، نسب و محل تولد حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله:

نام مبارک ایشان عبدالله، کنیه‌ی ایشان ابوبکر و نسب نامه ایشان قرار ذیل است: عبدالله بن محمد بن ابی شیبه، ابراهیم بن عثمان بن خواستی رحمهم‌الله.

امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله در سال ۱۵۹ هجری قمری به دنیا آمده و اهل واسطه و مولای قبیله‌ی بنی عبس بودند.

جایگاه و پیشینه‌ی علمی خانواده حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله:

خاندان ایشان رحمه‌الله از حیثیت علمی ممتاز و یگانه بوده و جد ایشان، ابو شیبه رحمه‌الله که ایشان به آن نام مشهور گردیده‌اند از علمای بزرگ زمان خویش بوده و مدت (۲۳) سال در دوران منصور بر منصب قضا مسند نشین بودند. فرزند ابو شیبه، جناب محمد رحمهماالله، نیز به علم و فن اشتغال داشتند و ایشان رحمه‌الله قاضی فارس بودند. ایشان سه فرزند داشتند: عبدالله، عثمان و قاسم رحمهم‌الله.

هر سه حضرات رحمهم‌الله در زمره‌ی بزرگان محدثین رحمهم‌الله شمار می‌شوند. خاندان ابوبکر رحمه‌الله بعدها در کوفه مسکن گزین شدند و از این رو،

برخی ایشان رحمه الله را باشنده‌ی کوفه دانسته‌اند. کوفی، واسطی و عبسی نسبت‌های مشهور ایشان رحمه الله است.[۱]

سفر های علمی و مشایخ حدیث حافظ ابن ابی شیبه رحمه الله:

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه رحمه الله، از محدثین نامداری که از آنان علم حاصل کرده‌اند، حافظ مزی رحمه الله در کتاب «تهذیب الکمال» ذکر آنان را نموده است که نام برخی از آنان قرار ذیل است:

(۱) احمد بن اسحاق الحضرمی.

(۲) احمد بن عبدالله.

(۳) احمد بن عبدالملک بن واقد الحضرمی.

(٤) احمد بن المفضل الحضرمی.

(٥) اسحاق بن سلیمان رازی.

(٦) اسحاق بن منصور سلولی.

(۷) اسحاق بن یوسف ازرق.

---

۱ - «تذکرة المحدثین» صـ ۸۵ ج ۱ ناشر نیشنل بُک فاؤندیشن.

(۸) اسماعیل بن علیه.

(۹) اسماعیل بن عیاش.

(۱۰) اسود بن عامر بن شاذان.

(۱۱) بکر بن عبدالرحمن الکوفی قاضی.

(۱۲) جریر بن عبدالحمید.

(۱۳) جعفر بن عون.

(۱٤) حاتم بن اسماعیل المدنی.

(۱۵) حسن بن مولا الاشیب.

(۱٦) حسین بن علی الجعفی.

(۱۷) حسین بن محمد المروزی.

(۱۸) حفص بن غیاث.

(۱۹) ابو اسامه حماد بن اسامه.

(۲۰) حماد بن خالد الخیاط.

(۲۱) حمید بن عبدالرحمن الرواسی.

(۲۲) خالد بن مخلد القطوانی.

(۲۳) خلف بن خلیفه.

(۲٤) زکریا بن عدی.

(۲٥) زیاد بن ربیع یحمدی.

(۲٦) سفیان بن عیینه.

(۲۷) سلیمان بن حرب.

(۲۸) ابو خالد سلیمان بن حیان الاحمر.

(۲۹) ابو داود سلیمان بن داود طیالسی.

(۳۰) سوید بن عمر الکلبی.

(۳۱) ابو الاحوض سلام بن سلیم.

(۳۲) شابه بن سوار.

(۳۳) شریک بن عبدالله نخعی.

(۳٤) ابو عاصم ضحاک بن مخلد.

(۳۵) عباده بن عوام.

(۳٦) عبدالله بن ادریس.

(۳۷) عبدالله بن بکر سهمی.

(۳۸) عبدالله بن مبارک.

(۳۹) عبدالله بن نمیر.

(٤۰) عبدالله بن یزید المقری.

(٤۱) عیسی بن یونس.

(٤۲) ابو نعیم فضل بن دکین.

(٤٣) مصعب بن مقدام.

(٤٤) مطلب بن زیاد.

(٤٥) معاویه بن هشام.

(٤٦) هشیم بن بشیر.

(٤٧) هوذه بن خلیفه.

(٤٨) وکیع بن جراح.

(٤٩) یحیی بن یمان.

(٥٠) یزید بن هارون.

(٥١) ابوبکر بن عیاش.

(٥٢) یحیی بن سعید قطان.

و ... رحمهم‌الله.

پیوند علمی حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله با شاگردان امام اعظم ابوحنیفه رحمه‌الله و نقش ایشان در انتقال حدیث به ائمه حدیث رحمهم‌الله:

از جمله‌ی استادان فوق‌الذکر امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله، حضرات اسحاق بن یوسف ازرق، جعفر بن عون، ابو عاصم ضحاک بن مخلد، عباده بن عوام، عبدالله بن مبارک، عبدالله بن یزید المقری، عیسی بن یونس، ابو نعیم فضل بن دکین، مصعب بن مقدام، هشیم بن بشیر، هوذه بن خلیفه، وکیع بن جراح، یحیی بن یمان و یزید بن هارون رحمهم‌الله، از شاگردان خاص حضرت امام اعظم ابوحنیفه نعمان بن ثابت رحمه‌الله بوده‌اند.[1]

پس به این اعتبار، استاد امام بخاری و امام مسلم رحمهماالله، یعنی حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، با یک واسطه شاگرد امام ابوحنیفه رحمه‌الله بوده‌اند.

شاگردان برجسته و میراث علمی حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله:

حضرات محدثین رحمهم الله که نزد حافظ ابوبکر ابن شیبه رحمه‌الله علم حدیث حاصل کرده‌اند، نام برخی از شاگردان مشهور ایشان رحمه‌الله حسب ذیل است:

۱. امام احمد بن حنبل.

---

۱ – «تهذیب الکمال» صـ ۴۲۰ جلد ۲۹ مطبوعه‌ی مؤسسة الرسالة، بیروت و «تهذیب التهذیب»، صـ ۴۴۹ ج ۱۰ طبع حیدرآباد دکن.

۲. بخاری.

۳. امام مسلم.

٤. امام ابوداود.

٥. امام نسائی.

٦. امام ابن ماجه.

٧. امام ابراهیم بن ابوبکر بن شیبه.

٨. امام محمد بن سعد.

٩. امام ابو زرعه.

١٠. امام عبدالله بن احمد بن حنبل.

١١. امام یوسف بن یعقوب نیشاپوری.

و ... رحمهم‌الله.[1]

امام بخاری رحمه الله در «صحیح البخاری»، (۳۰) حدیث و امام مسلم رحمه الله در «صحیح مسلم» (١٥٤٠) حدیث را به سند حافظ ابن ابی شیبه رحمه الله نقل کرده‌اند.[2]

---

۱ - «تهذیب الکمال» صـ ۳۷ ج ۱۶ مطبوعه‌ی مؤسسة الرسالة، بیروت و «تهذیب التهذیب» صـ ۳ ج ۶ مطبوعه‌ی حیدرآباد دکن.

۲ - «تهذیب التهذیب» صـ ۴ ج ۶ مطبوعه‌ی حیدرآباد دکن.

مواضع و ابوابی از «صحیح البخاری» که احادیث آن به سند حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله روایت شده است

در «صحیح البخاری»، به سند حافظ ابن ابی شیبه رحمه الله، چندین روایت که از نظر بنده گذشته، به خاطر سهولت عوام، در اینجا آن مقامات را نشان دهی می‌کنیم:

١. باب لا یرد السلام فی الصلوة، صــ ٦٢ ج ١.
٢. باب إذا افطر فی رمضان ثم طلعت الشمس، صــ ٢٦٣ ج ١.
٣. باب الإعتکاف فی العشر الأوسط من رمضان، صــ ٢٧٤ ج ١.
٤. باب الدعاء علی المشرکین بالهزیمة والزلزلة، صــ ٤١١ ج ١.
٥. باب موت النجاشی، صــ ٥٤٧ ج ١.
٦. باب عدة اصحاب بدر، صــ ٥٦٤ ج ٢.
٧. باب إذا همت طائفتان منکم أن تفشلا، صــ ٥٨١ ج ٢.
٨. باب مرجع النبی من الأحزاب، صــ ٥٩٠ ج ٢.
٩. باب ذهاب جریر إلی الیمن، صــ ٦٢٥ ج ٢.
١٠. باب مرض النبی و وفاته، صــ ٦٤١ ج ٢.
١١. سورة إذا جاء نصر الله فتح، صــ ٧٤٣ ج ٢.
١٢. باب نقیع التمر ما لم یُسکِر، صــ ٨٣٨ ج ٢.
١٣. باب النهی تمنی المریض الموت، صــ ٨٤٧ ج ٢.

۱٤.باب الحبة السوداء، صـ ۸٤۸ ج ۲.

۱٥.باب مسح الراقی فی الوجع بیده الیمنی، صـ ۸٥٦ ج ۲.

۱٦.باب فضل الفقر، صـ ۹٥٥ ج ۲.

اعتراف محدثین به مقام شامخ علمی حافظ ابن ابی شیبه رحمه الله

محدثین نامدار و علمای معاصر امام ابن ابی شیبه رحمه الله، به جامعیت علمی، فن حدیث و مهارت ایشان رحمه الله اعتراف کرده‌اند؛ چنانچه امام ابو عبید قاسم بن سلام رحمه الله می‌گویند: علم حدیث به چهار اشخاص منتهی می‌شود: امام ابوبکر بن ابی شیبه رحمه الله در روایت حدیث، امام احمد بن حنبل رحمه الله در تفقه (دانایی و بینش) حدیث، یحیی بن معین رحمه الله در جامعیت علم حدیث و علی بن مدینی رحمه الله در وسعت معلومات؛ که از یکدیگر پیشی گرفته‌اند.

امام عمرو بن علی رحمه الله می‌فرمایند: من همانند ابوبکر بن ابی شیبه رحمه الله، حافظ حدیثی را ندیده‌ام.

امام صالح بن محمد بغدادی رحمه الله گفته‌اند: مردمانی را که من دریافته‌ام، علی بن مدینی رحمه الله در حدیث و علل آن، از همه بزرگ‌تر بود و در تصحیف مشایخ از همه بیشتر دانا، یحیی بن معین رحمه الله بود؛ و در هنگام مذاکره، بیشتر معلومات را ابوبکر بن ابی شیبه رحمه الله داشتند.[۱]

---

۱ - «تهذیب الکمال» صـ ۴۰ ج ۱۶ مطبوعه‌ی مؤسسة الرسالة، بیروت.

آثار علمی و تألیفات حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله:

امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله در میدان تصنیف و تألیف نیز مهارت کامل داشتند و از توضیحات مصنفین و تذکره نگاران معلوم می‌شود که امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله، صاحب تصنیفات متعدد بوده‌اند؛ اما [بیشتر آن‌ها] معدوم و نایاب هستند.

امام ابی‌یعقوب محمد بن اسحق وراق معروف به ابن ندیم رحمه‌الله کتاب‌های ذیل را در زمره‌ی تصانیف ایشان رحمه‌الله ذکر کرده‌اند:

١. کتاب السنن فی الفقه.
٢. کتاب التفسیر.
٣. کتاب التاریخ.
٤. کتاب الفتن.
٥. کتاب صفین.
٦. کتاب الجمل.
٧. کتاب الفتوح.
٨. کتاب المسند فی الحدیث.[1]

اما عامه‌ی مورخین رحمهم‌الله، چهار کتاب ذیل را ذکر می‌کنند:

---

١ - «الفهرست»، الفن السادسة – من المقالة السادسة، فی أخبار العلماء واسماء ما صنفوه من الکتب ویحتوی علی أخبار فقهاء اصحاب الحدیث صـ ٢٨٥.

١. مسند.

٢. تفسیر.

٣. کتاب الأحکام.

٤. مصنف.

دو کتاب آخری را امام ابن ندیم رحمه‌الله ذکر نکرده‌اند؛ و بدین لحاظ، تعداد کتاب‌های حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله به (١٠) می‌رسد.

در مورد «مسند»، ملا چلپی رحمه‌الله نگاشته‌اند: آن یک کتابی ضخیم است.[١]

از تمام تصانیف حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله، «مسند» و «مصنف» بیشتر مشهور و معروف‌اند.

ویژگی‌های علمی «المصنف» و روش اعتدالی حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله در نقل بی‌طرفانه‌ی روایات فقهی

این کتاب «المصنف»، مشهورترین اثر امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله است و به واسطه‌ی همین تصنیف، شهرت بیشتری نصیب ایشان رحمه‌الله شده است. چنانچه در بیان اهمیت و خصوصیت «مصنف»، مولانا عبدالرشید نعمانی رحمه‌الله می‌فرمایند: «مصنف» [ابن ابی شیبه رحمه‌الله] در زمره‌ی آن چندین تألیفات بی‌نظیر حدیث است که در کارنامه‌های اسلامی، بدان فخر کرده می‌شود؛ چنانچه علامه

---

١ - «تذکرة المحدثین»، صـ ٨٨ ج ١، ناشر: نیشنل بُک فاؤنڈیشن.

حافظ ابن کثیر دمشقی رحمه‌الله در «البدایة والنهایة» پس از ذکر امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله می‌نگارند: او تصنیف کننده‌ی کتاب «مصنف» است که مانند آن، نه پیش از او و نه پس از او، تصنیف نشده است.[1]

علامه حافظ ابن حزم اندلسی رحمه‌الله، به اعتبار عظمت این کتاب عظیم، آن را بر «موطأ» امام مالک رحمه‌الله، مقدم دانسته‌اند.

در «مصنف» امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله، تنها احادیث احکام، یعنی احادیثی که از آن‌ها مسئله‌ای فقهی معلوم می‌گردد، جمع‌آوری شده است. از امتیازات خاص این کتاب، آن است که در آن هیچ ترجیح مذهبِ فقهی در نظر گرفته نشده، بلکه تمام روایات اهل حجاز و اهل عراق رحمهم‌الله که در دسترس بوده، با نهایت بی‌طرفی در یکجا گردآوری شده است. به سبب این ویژگی، برای هر فقیه این فرصت باقی می‌ماند که درباره‌ی یک مسئله، با نهایت آسانی و بدون هیچ‌گونه تأثیرپذیری، آزادانه رأی و نظر خود را برقرار کند؛ اما افسوس که پس از حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، مصنفین دیگر رحمهم‌الله این روش بی‌طرفانه را رعایت نکرده‌اند و آنان در تصانیف خویش، یا تنها به روایات مذهب فقهی خویش اکتفا نموده‌اند و یا اگر روایات فقهی مذاهب دیگر را نقل کرده‌اند تا حد امکان بر آن‌ها جرح و نقد وارد نموده‌اند؛ که در نتیجه تا

---

۱ – «**وأبوبكر بن أبي‌شيبة أحد الأعلام وأئمة الإسلام وصاحبُ «الْمُصَنَّف» الذي لم يصنف احد مثله قط، لا قبله ولا بعده**». «البداية والنهاية»، من توفى فيها من الأعيان صـ ۳۱۵ ج ۱۰.

زمانی که کتاب‌های قُدما پیش رو نباشد، اظهار نظر بی‌طرفانه در باره‌ی یک مسئله دشوار شده است. همچنین، یکی از اسباب کم اعتمادی به مذهب حنفی نزد برخی ظاهربینان، مطالعه‌ی بعضی کتاب‌های متداول حدیث نیز همین امر است.

جامعیت و اعتبار علمی «المصنف» امام ابن ابی شیبه رحمه‌الله

به هر حال، در میان تصانیف حدیثی قُدما، این کتاب جامع‌ترین کتاب حدیث است. از دیگر خصوصیات مهم این کتاب، آن است که کنار حدیث نبوی ﷺ، اقوال و فتاوای صحابه رضی‌الله‌عنهم و تابعین رحمهم‌الله نیز درج شده است؛ که بزرگ‌ترین پیامدِ آن این است که همراه با هر حدیث، روشن می‌شود که آیا سلف اُمت رحمهم‌الله آن را پذیرفته‌اند یا نه و آیا در عصر صحابه رضی‌الله‌عنهم و تابعین رحمهم‌الله به آن روایت عمل می‌شده است یا خیر.

این همان ویژگی مخصوص این کتاب است که در آن، مانند و همتایی وجود ندارد؛ و همین سبب شده است که این کتاب در میان فقیهان و محدثان رحمهم‌الله، پیوسته و به گونه‌ای گسترده مورد استفاده قرار گیرد. از این رو، در کتاب‌های شروحات حدیث و فقه، زمانی که بحث بر احادیث احکام می‌شود،

شاید کتابی یافت نشود که در آن از «مصنف» ابن ابی شیبه رحمه الله ارجاعی درج نشده باشد و در باره‌ی احادیث آن بحث صورت نگرفته باشد.[1]

همچنین، صاحب «کشف الظنون»، پس از معرفی کتاب «مصنف» ابن ابی شیبه رحمه الله، می‌فرماید: «مصنف» کتابی بسیار بزرگ است و امام ابوبکر بن ابی شیبه رحمه الله آن را به ترتیب فقهی، با عناوین کتاب و باب مرتب کرده و به روش محدثین رحمهم‌الله، همراه با اسانید، فتاوی تابعین رحمهم‌الله، اقوال صحابه رضی الله عنهم و احادیث رسول‌الله صلی الله علیه وسلم را جمع کرده است.[2]

سر تاج محدثین هند، شاه عبدالعزیز محدث دهلوی رحمه الله، در باره‌ی کتاب «مصنف» می‌فرمایند: از نگاه ترتیب و تهذیب، این کتاب از معاصرین خویش امتیاز تام دارد.[3]

---

۱ - «ابن ماجه اور علم حدیث» صـ ۴۶.

۲ - **«وهو كتاب كبير جدا، جمع فيه فتاوى التابعين و اقوال الصحابة وأحاديث الرسول صلی الله علیه وسلم على طريقة المحدثين بالاسانيد، مرتبا على الكتب والابواب على ترتيب الفقه».** «کشف الظنون» صـ ۴۵۱ ج ۲ به حواله‌ی «المصنفات فی الحدیث» صـ ۲۵۳ و «امام ابن ماجه اور علم حدیث» صـ ۴۶.

۳ - «روض الریاحین» صـ ۸۲ به حواله‌ی «اطراق الواضحة الی الکتب النافع» صـ ۵۱.

اعتراضات امام ابن ابی شیبه رحمه الله بر امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله

اعتراض:

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه رحمه الله در کتاب «مصنف»، در باره‌ی امام ابوحنیفه رحمه الله، بابی قائم نموده و در آن باب، (۱۲۵) مسئله را درج کرده و ادعا نموده‌اند که از احادیث، این مسائل ثابت است؛ اما فتوای امام ابوحنیفه رحمه الله بر خلاف آن احادیث می‌باشد.

پاسخ اجمالی اعتراض:

در باره‌ی بابِ قائم شده توسط امام ابن ابی شیبه رحمه الله، به جای آن‌که از نزد خود چیزی بگویم، تبصره‌ی اکابرین خویش را به حضور شما تقدیم می‌کنم که در این زمینه کافی است. در باره‌ی این باب، مولانا عبدالرشید نعمانی رحمه الله کمی مفصل‌تر بیان نموده‌اند: این باب، مایه‌ی تعجب ظاهربینان نگردد؛ زیرا در مسائل اجتهادی، اختلاف امری طبیعی است و حق تنقید مسائل، حق هر فقیه است. اگر در یک فن، تنقید را به طور مطلق ممنوع قرار داده شود، پس ظاهر است که آن فن هرگز به رشد و کمال نخواهد رسید. از این رو، مسلمانان فن اجتهاد و استنباط را به اوج کمال رسانیده‌اند و حل مسائل زندگی را در روشنایی شریعت جستجو نموده‌اند؛ و قانون فقه، از هر لحاظ جامع و کامل است. سبب اصلی کمال فقه اسلامی نیز مرهون همین بحث‌ها و تمحیص های علمی است که پس از غور بر نصوص شرعی، مسائل استنباط شده بعد از

تنقیح، به اُمت اسلامی ارائه شده است. در میان سلف رحمهم‌الله، بسیاری از ائمه رحمهم‌الله، بر آراء یکدیگر نقد و اعتراض علمی داشته‌اند.

به طور مثال:

این از گفته های امام لیث بن سعد رحمه‌الله است: من هفتاد مسئله از امام مالک رحمه‌الله را شمار کردم که همه و همه با سنت نبی کریم ﷺ مخالف بود و آن‌ها را نوشته برای امام مالک رحمه‌الله فرستادم.[1]

همچنین امام شافعی رحمه‌الله در ردّ امام مالک رحمه‌الله، کتابی مستقل نگاشته و در آن ثابت ساخته‌اند که بسیاری از مسائل، خلاف احادیث است. امام فخرالدین رازی رحمه‌الله در دیباچه‌ی کتاب «مناقب شافعی» به این کتاب اشاره کرده‌اند.

حافظ ابن حزم اندلسی رحمه‌الله که پیشوای ارباب ظواهر است، در کتاب خویش «مراتب الديانة» می‌نویسند: در «موطأ» هفتاد حدیث وجود دارد که خود امام مالک رحمه‌الله به آن‌ها عمل نکرده است.[2]

---

۱ – «جامع بیان العلم» صـ ۱۴۸ ج ۲ طبع مصر.

۲ – «تدریب الراوی» صـ ۳۳.

برخی از علمای مغرب رحمهم‌الله، در کتابی مستقل، مسائلی را جمع‌آوری کرده‌اند که عمل مالکیه رحمهم‌الله، صریحاً خلاف احادیث «موطأ» است.

همچنین فقیه و محدث مصر، امام محمد بن عبدالله بن عبدالحکم مالکی رحمه‌الله که از شاگردان برجسته‌ی امام شافعی رحمه‌الله بودند، در ردّ امام شافعی رحمه‌الله کتاب مستقلی تحت عنوان «الرد علی الشافعی فیما خالف فیه الکتاب والسنة» نگاشته‌اند.[1]

اما از این مطالب، نباید چنین برداشت شود که العیاذ بالله، ائمه بزرگوار رحمهم‌الله با احادیث مخالفت می‌کردند؛ زیرا اگر چنین تصوری پدید آید، نه تنها به امامت آنان، بلکه به اصل دیانت آنان نیز آسیب می‌زند.

اصل مطلب این است که این موارد، از قبیل مسائل اجتهادی‌اند و [در مسائل اجتهادی] این امر الزامی نیست که روایتی نزد یکی از ائمه قابل‌قبول باشد، نزد دیگری نیز همان‌گونه پذیرفته شود. ممکن است به اساس معلومات یک فقیه، در سند آن مشکلی وجود داشته باشد، یا بر اساس تحقیق، منسوخ باشد و یا توجیه دیگر مطرح باشد. چنانچه این بابِ حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله را همراه با جواب‌های نگاشته شده‌ی ائمه‌ی حدیث

---

۱ – «طبقات الشافعية الكبرى» صـ ۲۲۴ ج ۱.

رحمهم‌الله، ملاحظه کنید و سپس خود فیصله نمایید که آیا مذهب امام ابوحنیفه ﷫ مخالف حدیث است یا مذهب فقهی امام ابن ابی شیبه ﷫.

آنچه در احاطه‌ی آگاهی بنده، در باره‌ی علمایی که جواب اعتراضات امام ابن ابی شیبه ﷫ را نگاشته‌اند، موجود است، برخی این‌ها است:

① کتاب «الدرر المنيفة فی الرّد علی ابن أبی‌شيبة عن الإمام أبی‌حنيفة» تألیف حافظ ابو محمد عبدالقادر بن محمد قرشی حنفی ﷫ متوفای سال ۷۷۵ هجری قمری مؤلف «جواهرالمضية فی طبقات الحنفية».

② کتاب «الاجوبة المنيفة عن اعتراضات ابن أبی‌شيبة علی أبی‌حنيفة» تألیف حافظ و فقیه امام قاسم بن قطلوبغا حنفی ﷫ متوفای ۸۷۹ هجری قمری.

③ علامه محمد زاهد کوثری مصری حنفی ﷫ متوفای ۱۳۷۲ هجری قمری کتابی را به نام «النكت الطريفة فی التحدّث عن ردود ابن أبی‌شيبة علی أبو حنيفة» به رشته‌ی تحریر درآورده‌اند و در زمان حیات ایشان ﷫، در سال ۱۳٦۵ هجری قمری، به زیور طبع آراسته‌شده و به دست اهل علم رسیده است.

در مورد (۱۲۵) اعتراضات امام ابن ابی شیبه ﷫، مناظر اسلام و وکیل احناف حضرت مولانا محمدامین صفدر اوکاروی ﷫، تحریر نموده‌اند: از (۱۲۵) اعتراض مطرح‌شده، نیمی از آن‌ها، یعنی (٦۵) مسئله، به گونه‌ای است

که برای هر دو طرف (امام ابوحنیفه و امام ابن ابی شیبه رحمهماالله)، احادیث قوی و آثار موجود است. امام ابوحنیفه رحمه‌الله یک حدیث را و حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله حدیث دیگری را راجح قرار داده‌اند.

بی‌تردید، بر همه، اظهر من الشمس آشکار است که امام المسلمین ابوحنیفه رحمه‌الله تنها یک فقیه نبودند، بلکه امام و پیشوای فقیهان بودند. درعین‌حال، هیچ یک از اهل فن، حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله را در طبقات فقها ذکر نکرده‌اند که این خود، دلیلی بر جایگاه ویژه‌ی امام الائمه ابوحنیفه رحمه‌الله در میان علمای اسلام است.

حضرت رسول مقبول ﷺ در دعایی فرمودند: خداوند خوشحال، خرم و شاداب گرداند هر آن شخصی را که سخن [حدیث] مرا شنید و آن را حفظ و نگهداری کرد؛ سپس به دیگران [که آن حدیث را مستقیم از من نشنیده‌اند] رساند؛ زیرا چه بسا اوقات این حدیث به کسی برسد که از ناقل آن، فقیه‌تر باشد.[۱]

---

۱ – ﴿ «نَضَّرَ اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاهَا، ثُمَّ بَلَّغَهَا عَنِّي، فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرِ فَقِيهٍ، وَ رُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ». «سنن ابن ماجه»، باب من بلغ علما شماره ۲۳۶، «مسند» امام احمد بن حنبل رحمه‌الله شماره ۱۶۸۷۵، «سنن دارمی» سمرقندی رحمه‌الله، باب الاقتداء بالعلماء شماره ۲۳۴ صـ ۷۵ ج ۱.

از این حدیث، این رهنمود دریافت می‌شود که هرگاه میان فقیه و محدث اختلافی پدید آید، به سوی فقیه‌تر رجوع می‌شود؛ چنانچه تقلید امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله، به تواتر و توارث اُمت تا کنون جاری است.

تحلیل علمی اعتراضات حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله و جایگاه اجتهادی امام اعظم ابوحنیفه نعمان بن ثابت رحمه الله

باقی تقریباً (۷۰) مسئله را می‌توان به پنج حصه تقسیم کرد:

① مواردی که دلیل امام ابوحنیفه رحمه الله آیات قرآن بوده است:

تقریباً (۱۲) مسئله، از آن دسته است که دلیل امام ابوحنیفه رحمه الله آیت قرآن است؛ اما حافظ صاحب رحمه الله در مقابل، خبر واحد را پیش کرده‌اند. درحالی‌که فیصله حضرت نبی کریم ﷺ چنین است: هر حدیثی که با قرآن مخالفت داشته باشد، آن حدیث از طرف من نیست، [یعنی آن حدیث سخن من نیست].[1]

---

۱ – ❁ «سَيَأْتِيكُمْ عَنِّي أَحَادِيثُ مُخْتَلِفَةٌ فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقاً لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي وَمَا جَاءَكُمْ مُخَالِفاً لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي». «سنن دارقطنی»، کتاب عمر رضی الله عنه إلی أبی موسی الأشعری شماره ۴۴۷۳ صـ ۲۰۸ ج ۴، «الکفایة فی علم الروایة» صـ ۴۳۰ ج ۱ و «مفتاح الجنة» صـ ۲۱ ج ۴.

② اختلاف میان سنت مشهوره و خبر واحد:

حافظ صاحب رحمه‌الله تقریباً (۱۲) مسئله را طوری نوشته‌اند که نزد امام صاحب ابوحنیفه رحمه‌الله، سنت مشهوره و نزد حافظ صاحب رحمه‌الله، خبر واحد است. در این مورد نیز فیصله‌ی حضرت نبی کریم ﷺ است: اگر حدیثی مخالف سنت من باشد، آن حدیث سخن من نیست.[۱]

③ اختلاف در فهم و برداشت حدیث:

تقریباً (۱۲) مسئله‌ی [مطروحه]، ناشی از اختلاف در فهم میان امام ابوحنیفه و حافظ ابن ابی‌شیبه رحمهماالله است. [در این موارد، ترجیح با دیدگاه امام ابوحنیفه رحمه‌الله است؛ زیرا] امام اعمش رحمه‌الله فرموده‌اند: فقها طبیب و حفاظ، عطّار (داروفروش) هستند.[۲]

امام ترمذی رحمه‌الله می‌فرمایند: فقها به معانی حدیث، بیشتر عالم هستند.[۳]

---

۱ – حدیث بالا همان مصدر.

۲ – «نحن الصیادلة و أنتم الأطباء». «ثقات» ابن حبان صـ ۴۶۷ ج ۸، «جامع بیان العلم و فضله» صـ ۱۳۱ ج ۲ و «طایفه منصوره» صـ ۳۰.

۳ – «الفقهاء وهم أعلم بمعانی الحدیث». «جامع ترمذی»، باب ما جاء فی غسل المیت شماره ۹۹۰.

④ نقل اقوال غیر ثابت از امام ابوحنیفه رحمه الله:

تقریباً (۱۲) مسئله نگاشته شده است؛ درحالی‌که از امام المسلمین ابوحنیفه رحمه الله، چنین چیزی ثابت نیست، بلکه در کتاب‌های معتبر و متداول فقهی، خلاف آن درج شده است. همچنین حافظ صاحب رحمه الله در آن مسائل هیچ ارجاع یا سندی ذکر نکرده‌اند.

⑤ مسائل غیر مُفتی‌بِه در مذهب حنفی:

تقریباً (۱۲) مسئله، از مواردی است که در کتاب‌های فقه حنفی درج گردیده؛ اما غیر مفتی به است. غیر مفتی به بودن آن‌ها، اسباب مختلفی می‌تواند داشته باشد:

۱. یا آن مسئله نزد امام صاحب رحمه الله به گونه‌ی قوی به ثبوت نرسیده باشد.
۲. یا با تغییر حالات، فتوا بر قول دیگر داده شده باشد.
۳. یا به دلیل ضعیف بودن، غیر مفتی به قرار داده شده باشد.

جایگاه اجتهادی و منزلت مجتهدان در شریعت اسلامی:

حالا اگر بالفرض و المحال بپذیریم که دلایل امام المسلمین ابوحنیفه رحمه الله در آن (۱۲) مسائل ضعیف بوده و ایشان رحمه الله خطا کرده‌اند، با آن هم صواب امام ابوحنیفه رحمه الله در برابر خطا، بسیار زیاد است. در «العنایة شرح الهدایة» مسائل مستنبطه‌ی امام صاحب رحمه الله (۱۲۷۰۰۰۰) درج است؛ و پس علی سبیل

التنزیل، می‌گویم که تقریباً پس از (۱۱۰۰۰۰) مسئله‌ی صواب، در یک مسئله خطا رُخ داده است.

فیصله‌ی حضرت نبی کریم ﷺ در این مورد چنین است: اگر مجتهد به حق برسد، مستحق دو پاداش است؛ و اگر خطا کند، مستحق یک پاداش می‌گردد.[1]

مصونیت مجتهدین رحمهم‌الله و مقلدین ایشان از طعن:

از این‌رو، معلوم گردید که اگرچه مجتهد معصوم نیست؛ اما نباید مورد طعن و انتقاد قرار گیرد؛ زیرا الله جل مجده، به هر حال به مجتهد اجر عطا می‌کند. همچنین بر مقلدان مجتهدین نیز هیچ اعتراضی وارد نمی‌شود؛ چرا که مقلدان به مسائل غیر مفتی‌بِه عمل نمی‌کنند.[2]

این بود، فشرده‌ی اعتراضات حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله که هیچ حقیقتی ندارد.

---

۱ – ﷺ «إِذَا حَكَمَ الحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ». «صحيح البخاری»، باب اجر الحاكم إذا اجتهد فأصاب أو أخطا، شماره ۷۳۵۲ صـ ۱۰۹۲ ج ۲ ، «صحيح مسلم»، باب بيان أجر الحاكم إذا اجتهد فأصاب أو أخطأ شماره ۷۱۱۶ صـ ۷۶ ج ۲.

۲ – «مقدمة الاجوبة اللطيفة عن بعض ردود ابن ابی شيبة علی ابی حنيفة» به حواله «امام ابوحنيفه پر اعتراضات کی جوابات» صـ ۸۸.

آثار علمی نگاشته شده در ردّ اعتراضات امام حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه بر امام اعظم ابوحنیفه رحمهماالله

به جواب (۱۲۵) مسئله، کتاب‌های زیادی نوشته‌شده و نام برخی از آن‌ها، قرار ذیل است:

① کتاب «الدرر المنیفة فی الرّد علی ابن أبی‌شیبة عن الإمام أبی‌حنیفة» تألیف حافظ ابو محمد عبدالقادر بن محمد قرشی حنفی رَحِمَهُ اللهُ متوفای سال ۷۷۵ هجری قمری.

② کتاب «الاجوبة المنیفة عن اعتراضات ابن أبی‌شیبة علی أبی‌حنیفة» تألیف حافظ و فقیه امام قاسم بن قطلوبغا حنفی رَحِمَهُ اللهُ متوفای ۸۷۹ هجری قمری.

③ «النکت الطریفة فی التحدّث عن ردود ابن أبی‌شیبة علی أبو حنیفة» تألیف علامه محمد زاهد کوثری مصری حنفی رَحِمَهُ اللهُ متوفای ۱۳۷۲ هجری قمری.

④ «الاجوبة اللطیفة عن بعض ردود ابن ابی شیبة علی ابی حنیفة»، مصنف مولانا احمد حسن سنبهلی رَحِمَهُ اللهُ.

⑤ «تائید الامام باحادیث خیر الانام» مصنف مولانا ابو یوسف محمد شریف.

⑥ «امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله اور عمل بالحدیث» تألیف مولانا حافظ محمد عمار خان ناصر.[۱]

خوانندگان کرام، برای تفصیل بیشتر، به کتاب‌های فوق‌الذکر رجوع فرمایند. الله متعال، توفیق فهم صحیح، عمل صالح، اخلاص و هدایت به صراط مستقیم عطا فرماید. وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد و علی اله و اصحابه و جمیع متبعیه الی یوم القیامة، آمین.

احقر العباد

علی معاویه بهاری

---

۱ - این کتاب توسط اینجانب ابوجعفر بسم الله یادگار بلخی به زبان فارسی ترجمه و با اضافات و حواشی مفیده به نام «امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله و عمل به حدیث» آماده گردیده؛ و هنوز به زیور طبع آراسته نشده است. به دربار رب العزت عاجزانه التجا می‌کنم که این اثر طبع و به مطالعه علاقه‌مندان و پژوهشگران اُمت اسلامی قرار گیرد، آمین.

بسم الله الرحمن الرحیم

﴿باب دوم﴾

روایات منقول از امام اعظم

ابوحنیفه رحمه الله در «المصنف»

حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله

(۱) تیمم تا چی وقت باقی می‌ماند

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از جعفر بن عون و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه الله فرموده‌اند: تیمم کننده تا زمانی که بی‌وضویی بر وی لاحق نشود، تیمُمَش باقی است.[۱]

(۲) بیان نماز جمعه

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از یزید بن هارون و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه الله فرموده‌اند: اگر شخصی، مردم را در قعده‌ی اخیر نماز جمعه نشسته بیابد، پس او دو رکعت بخواند.[۲]

---

۱ - ۞ «الْمُتَيَمِّمُ عَلَى تَيَمُّمِهِ مَا لَمْ يُحْدِثْ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله، فی التمیم کم یصلی من الصلوة، شماره ۱۷۱۰ صـ ۱۶۰ ج ۱.

۲ - ۞ «يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله، من قال: إذا أدرکهم جلوساً صلی اثنتین، شماره ۵۴۰۰ صـ ۱۳۱ ج ۲.

(٣) اگر شخصِ در ایام تشریق از یک رکعت نماز باز ماند، تکبیرات تشریق را چی وقت بگوید

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عیسی بن یونس و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: اگر در ایام تشریق یک رکعت نماز از تو فوت شود تا هنگام اتمام رکعت، تکبیرات را نگو.[١]

(٤) بیان تکبیرات تشریق

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از حفص و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: [در ایام تشریق] تنها پس از نماز جماعت تکبیرات گفته‌می‌شود.[٢]

---

١ - ۞ «إِذَا فَاتَتْك رَكْعَةٌ أَيَّامَ التَّشْرِيقِ فَلاَ تُكَبِّرْ حَتَّى تَقْضِيَهَا». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی الرجل تفوته الركعة أيام التشريق، كيف يصنع؟ شماره ٥٨٧٦ صـ ١٨٥ ج ٢.

٢ - ۞ «لاَ يُكَبِّرُ إِلاَّ أَنْ يُصَلِّيَ فِي جَمَاعَةٍ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی الرجل يصلی وحده، يكبر، أم لا؟ شماره ٥٨٨١ صـ ١٨٦ ج ٢.

(۵) بیان امامت ولد الزنا (حرامی)

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت امام المسلمین ابوحنیفه رحمه‌الله فرموده‌اند: من از امام عطا رحمه‌الله در مورد ولد الزنا (کسی که از فعل زنا متولدشده) پرسیدم که آیا وی مردم را امامت کرده می‌تواند؟

امام عطا رحمه‌الله در پاسخ فرمودند: در [امامت ولد الزنا] هیچ اشکالی نیست. آیا در میان آنان کسی نیست که از ما بیشتر روزه گیرنده و نمازگزار باشد؟.[1]

(۶) بیان نمازخواندن مؤذن بر بام مسجد

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد روایت رحمهم‌الله نموده‌اند که ایشان رحمه‌الله فرمودند: من از حضرت امام ابراهیم نخعی رحمه‌الله پرسیدم که آیا مؤذنان در روز جمعه می‌توانند بر بام مسجد با اقتدا به امام نماز بخوانند، درحالی‌که امام در داخل مسجد باشد؟

---

۱ - ۞ «سَأَلْتُ عَطَاءً عَنْ وَلَدِ الزِّنَا ، يَؤُمُّ الْقَوْمَ ؟ فَقَالَ : لاَ بَأْسَ بِهِ ، أَلَيْسَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ أَكْثَرُ صَوْمًا وَصَلاَةً مِنَّا». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، من رخص فی إمامة ولد الزنا، شماره ۶۱۴۷ صـ ۲۱۶ ج ۲.

حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله در پاسخ فرمودند: جایز است.[۱]

(۷) اگر زن در روز رمضان از حیض پاک شود، چه کند

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عبدالله بن نُمَیر و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه الله فرموده‌اند: اگر زنی در روز ماه رمضان از حیض پاک گردد، برای اجتناب از مشابهت مشرکان تا شب هیچ‌چیزی نخورد.[۲]

(۸) شخصِ که در روز رمضان از سفر بازگردد، چه کند؟

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عبدالله بن نُمَیر و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه الله فرموده‌اند: اگر شخصِ [در روز ماهِ رمضان] از سفر به

---

۱ - ۞ «سَأَلْتُهُ عَنْ صَلاَةِ الْمُؤَذِّنِينَ فَوْقَ الْمَسْجِدِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصَلاَةِ الإِمَامِ وَهُوَ أَسْفَلُ؟ قَالَ: يُجْزِئُهُمْ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله، فی المؤذن یصلی فی المئذنة، شماره ۶۲۲۲ صـ ۲۲۴ ج ۲.

۲ - ۞ «فِي الْحَائِضِ تَطْهُرُ فَلاَ تَأْكُلُ شَيْئًا، كَرَاهَةَ أَنْ تُشْبِهَ الْمُشْرِكِينَ إِلَى اللَّيْلِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله، فی المرأة تحیض فی رمضان أول النهار، شماره ۹۴۳۴ صـ ۵۳ ج ۳.

خانه‌اش باز گردد و [در دوران سفر] چیزی خورده باشد، پس در باقیمانده‌ی روز هیچ‌چیزی نخورد.[١]

(٩) حُکم روزه‌داری که آب در حلقش برود

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله در مورد روزه‌دارِ که در حلق وی آب وضو برود، فرموده‌اند: اگر روزه‌دار (روزه) را به یاد داشته باشد، قضا کند؛ و اگر روزه را به یاد نداشته باشد، هیچ‌چیزی بر او واجب نیست.[٢]

---

١ - ۞ «فِي الْمُسَافِرِ يَقْدَمُ وَقَدْ كَانَ أَكَلَ؟ قَالَ: لاَ يَأْكُلُ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ». «مصنف» حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی المسافر یقدم أول النهار فی رمضان، شماره ٩٤٣٧ صـ ٥٤ ج ٣.

٢ - ۞ «فِي الصَّائِمِ يَتَوَضَّأُ فَيَدْخُلُ حَلْقَهُ مِنْ وَضُوئِهِ، قَالَ: إِنْ كَانَ ذَاكِرًا لِصَوْمِهِ فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ، وَإِنْ كَانَ نَاسِيًا فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، ما قالوا فی الصائم یتوضأ، فیدخل الماء حلقه، شماره ٩٥٨٠ صـ ٧٠ ج ٣.

(۱۰) بیان عُشر

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: هر چیزی که از زمین می‌رُوید، بر آن عُشر است؛ حتی که در هر ده دسته سبزی (تر کاری)، یک دسته سبزی [عُشر] است.[۱]

(۱۱) حُکم خراج و زکات

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه رحمهم‌الله روایت نموده که حضرت امام المسلمین ابوحنیفه رحمه‌الله فرموده‌اند: خراج و زکات بر یک شخص جمع کرده نمی‌شود.[۲]

---

۱ - ۞ «فِي كُلِّ شَيْءٍ أَخْرَجَتِ الأَرْضُ زَكَاةٌ، حَتَّى فِي عَشْرِ دَسْتَجَاتِ دَسْتَجَة بَقْلٍ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی کل شیء أخرجت الأرض زکاة، شماره ۱۰۱۲۵ صـ ۱۳۹ ج ۳.

۲ - ۞ «لاَ يَجْتَمِعُ خَرَاجٌ وَزَكَاةٌ عَلَى رَجُلٍ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، من قال: لا یجتمع خراج وعشرٌ علی أرض، شماره ۱۰۷۱۳ صـ ۲۰۱ ج ۳.

(۱۲) بیان گرم کردن آب غُسل مُرده

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابو مُعاویه و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: برای غُسل مُرده، آب را گرم کرده شود.[۱]

(۱۳) بیان خواندن نماز جنازه بر فرد سنگسار شده

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابو مُعاویه و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام علقمه بن مَرثَد و ایشان از پدرشان رحمهم‌الله روایت نمودند: هنگامی که حضرت ماعز رضی‌الله‌عنه را سنگسار کردند، اصحاب بزرگوار رضی‌الله‌عنهم گفتند: یا رسول‌الله ﷺ! [حالا] به همراه [ماعز رضی‌الله‌عنه] چه کنیم؟ حضرت نبی کریم ﷺ ارشاد فرمودند: با وی همان‌گونه رفتار کنید که با دیگر مُرده‌هایتان می‌کنید: او را غسل دهید، کفن کنید، خوشبویی بزنید و بر وی نماز جنازه بخوانید.[۲]

---

۱ – ۞ «يُغْلَى لِلْمَيِّتِ الْمَاءُ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، ما قالوا: في الماء المسخن يغسل به الميت، شماره ۱۱۰۵۳ صـ ۲۶۴ ج ۳.

۲ – ۞ «لَمَّا رُجِمَ مَاعِزٌ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ مَا نصْنَعُ بِهِ، قَالَ: اصْنَعُوا بِهِ مَا تَصْنَعُونَ بِمَوْتَاكُمْ مِنَ الْغُسْلِ وَالْكَفَنِ وَالْحَنُوطِ وَالصَّلَاةِ عَلَيْهِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، في المرجومة تغسل أم لا، شماره ۱۱۱۲۴ صـ ۲۵۴ ج ۳.

(۱٤) بیان نکاح دختر نابالغ

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عباد و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت امام حماد رحمه‌الله فرموده‌اند: [اگر دختر یتیم درحالی‌که به سن بلوغ نرسیده باشد و او را به عقد نکاح کسی درآورند] نکاح وی جایز است و برای او اختیاری نیست.[1]

(۱٥) تفسیر آیت ﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ﴾

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از کثیر الرَّمَّاح و ایشان از ابی ذِرَاع رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابی ذِرَاع رحمه‌الله فرموده‌اند: من از حضرت عبدالله بن عمر رضی‌الله‌عنهما در باره‌ی این آیت قرآن عظیم‌الشأن ﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ پرسیدم و حضرت

---

۱ - «النِّكَاحُ جَائِزٌ وَلاَ خِيَارَ لَهَا». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، الیتیمة تزوج وهی صغیرة من قال لها الخیار، شماره ۱۶۲۵۷ صـ ۱۴۰ ج ۴.

ابن عمر رضی‌الله‌عنهما فرمودند: مراد آیت این است که اگر خواهی عزل کن؛ و اگر نخواهی عزل نکن.[1]

(١٦) حد زنا کننده و حُکم تاوان

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: بر زنا کننده حد و تاوان (دیه) جمع نمی‌گردد.[2]

(١٧) بیان نکاح فاسد

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از حفص بن غیاث و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که

---

١ - ۞ «سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ، عَنْ قَوْلِهِ: ﴿فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ قَالَ: إِنْ شِئْتَ عَزْلاً، وَإِنْ شِئْتَ غَيْرُ عَزْلٍ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله فی قوله تعالی: ﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ﴾، شماره ١۶٩۴١ صـ ٢٣٢ ج ۴.

٢ - ۞ «لاَ يَجْتَمِعُ حَدٌّ وَلاَ صَدَاقٌ عَلَى زَانٍ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، ما قالوا فی الزانی، کیف یکون علیه عُقرٌ؟ شماره ١٧۵٩٩ صـ ٣۴١ ج ۴.

حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: اگر در یک عقد، با [یک زن] آزاد و یک کنیز نکاح کند، نکاح هر دو فاسد می‌باشد.[۱]

(۱۸) حُکم آزاد کردن غلام مُدَبَّر به خاطر کفاره

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابن نُمَیر و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: (به خاطر کفاره)، آزاد کردن غلام مُدَبَّر کافی نیست.[۲]

(۱۹) بیان کفاره‌ی قتل و کفاره‌ی ظهار

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابن نُمَیر و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت

---

۱ - ۞ «إِذَا تَزَوَّجَ حُرَّةً وَأَمَةً فِي عُقْدَةٍ فَسَدَ نِكَاحُهُمَا». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، ما قالوا فی الرجل یتزوج الأمة والحرة فی عُقدة، شماره ۱۷۷۷۵ صـ ۳۷۶ ج ۴.

۲ - ۞ «أَمَّا الْمُدَبَّرُ فَلاَ يُجْزِئُ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی عتق المدبر فی الکفارات، شماره ۱۲۳۸۸ صـ ۴۱۳ ج ۴.

ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: [به خاطر کفاره‌ی] ظهار، آزاد کردن غلام و [به خاطر کفاره‌ی] قتل، آزاد کردن پسر غلام کافی نیست.[۱]

(۲۰) حُکم ظهار کننده ای که پس از ظهار همبستری کند

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عبدالله بن مبارک و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که از حضرت ابراهیم رحمه‌الله در باره‌ی ظهار کننده پرسیده شد که [اگر ظهار کننده] در بخش پایانی شب یا روز با همسرش جماع کند، چه حُکمی دارد؟

در پاسخ فرمودند: به خاطر کفاره، باید دوباره تمام روزه را بگیرد.[۲]

(۲۱) بیان کفاره‌ی قتل

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابن نُمَیر و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت

---

۱ - ❁ «لاَ يُجْزِئُ فِي ألظِّهَارِ، وَلاَ التَّحْرِيرِ، وَلاَ الْقَتْلِ وَلَدُ مُكَاتَبَةٍ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی المکاتبة تجزئُ، أو ولدُها؟ شماره ۱۲۴۰۱ صـ ۴۱۵ ج ۳.

۲ - ❁ «فِي الْمُظَاهِرِ جَامَعَ فِي آخِرِ اللَّيْلِ، أَوِ النَّهَارِ، قَالَ: يَسْتَقْبِلُ الصَّوْمَ». «مصنف» حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی رجل صام فی ظهار ثم جامع، شماره ۱۲۵۳۲ صـ ۴۳۲ ج ۳.

ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: هنگامی که گروهی اشتباهاً فردی را به قتل برسانند، بر ذمه‌ی هر یک از آنان کفاره است و [هر یک باید] غلامی را آزاد کند.[۱]

(۲۲) حُکم طلاق دادن در حالت نشه

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عمرو بن محمد و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام هیثم و ایشان از عامر و ایشان از قاضی شریح رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت قاضی صاحب شریح رحمه‌الله فرموده‌اند: طلاق دادن شخص نشه صحیح است، یعنی طلاق واقع می‌شود.[۲]

---

۱ – ۞ «إِذَا قَتَلَ الْقَوْمُ الرَّجُلَ فَعَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ التَّحْرِيرِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی الرجلین یجتمعان علی قتل رجل، شماره ۱۲۶۰۲ صـ ۴۴۱ ج ۴.

۲ – ۞ «طَلَاَقُ السَّكْرَانِ جَائِزٌ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، من أجاز طلاق السکران، شماره ۱۸۲۷۴ صـ ۳۸ ج ۵.

(۲۳) حُکم لعان

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابن نُمَیر و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رَحِمَهُ‌الله فرموده‌اند: لعان یک طلاق بائن است.[1]

(۲٤) بیان خلع

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام عمر بن عمران همدانی و ایشان از پدرشان رحمهم‌الله و ایشان از حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت نموده‌اند که حضرت امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه فرموده‌اند: در هنگام خلع، گرفتن بیش از مهر، از زن درست نیست.[2]

---

۱ - ۞ «اللِّعَانُ تَطْلِيقَةٌ بَائِنَةٌ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رَحِمَهُ‌الله، من قال اللعان تطليقة، شماره ۱۸۶۸۵ صـ ۱۰۱ ج ۵.

۲ - ۞ «أَنَّهُ كَرِهَ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهَا أَكْثَرَ مِمَّا أَعْطَاهَا». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رَحِمَهُ‌الله، من کره أن يأخذ من المختلعة أكثر مما أعطاها، شماره ۱۸۸۴۱ صـ ۱۲۳ ج ۵.

(۲۵) کارهای که محرم انجام داده می‌تواند

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عباد بن عوام و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: مُحرم می‌تواند زخم را فشار دهد و [مواد، خون و ریم را بیرون] کند، در صورت شکستن، ناخن را قطع کرده می‌تواند و همین طور [اگر] استخوان [بشکند، آن را به جای و بسته کرده می‌تواند].[۱]

(۲۶) مُحرم خوشبویی استعمال نکند

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عباد و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت

---

۱ - ۞ «فِي الْمُحْرِمِ: يَبُطُّ الْجُرْحَ، وَيَعْصِرُ الْقُرْحَةَ، وَيَقُصُّ الظُّفُرَ إِذَا انْكَسَرَ، وَيَجْبُرُ الْكَسْرِ».

«مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی المحرم یقص ظفره، ویبط الجرح، شماره ۱۲۹۰۹ صـ ۴۹۰ ج ۳.

ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: شخص مُحرم برای تداوی می‌تواند دوا استعمال کند؛ امّا دوایی که خوشبو باشد، استفاده نکند.[۱]

(۲۷) حُکم شهادت دادن دایه (قابله)

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از حفص بن غیاث و ایشان از محمد بن حسن شیبانی و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت امام حماد رحمه‌الله فرموده‌اند: شهادت یک دایه جایز (کافی) است و یکی از ایشان فرموده‌اند: اگرچه آن دایه یهودیه باشد.[۲]

(۲۸) حُکم قیمت گربه

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت امام المسلمین رحمه‌الله فرموده‌اند: من از امام عطا رحمه‌الله در باره‌ی [قیمت گربه] پرسیدم؟

---

۱ - ۞ «يَتَدَاوَى الْمُحْرِمُ بِمَا أَحَبَّ، مَا لَمْ يَكُنْ فِي شَيْءٍ مِنْ أَدْوِيَتِهِ طِيبٌ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، باب فی التمیم کم یصلی من الصلوة، شماره ۱۳۰۹۲ صـ ۵۱۴ ج ۳.

۲ - ۞ «تَجُوزُ شَهَادَةُ قَابِلَةٍ وَاحِدَةٍ، وَقَالَ أَحَدُهُمَا: وَإِنْ كَانَتْ يَهُودِيَّةً». «مصنف» حافظ ابن ابی شیبه رحمه‌الله، باب فی التمیم کم یصلی من الصلوة، شماره ۲۱۱۰۶ صـ ۱۸۷ ج ۶.

امام عطا رحمه‌الله در پاسخ فرمودند: در آن هیچ اشکالی نیست.[۱]

(۲۹) بیان بیع

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع، روایت نموده که حضرت امام الائمه ابی حنیفه رحمه‌الله فرموده‌اند: اگر فروشنده [هنگام فروش] بگوید: من از هر عیب این بری هستم، پس [فروشنده] بری می‌گردد.[۲][یعنی اگر بعداً عیبی ظاهر شود، فروشنده مسئول آن نیست].

(۳۰) حُکم نبیذ

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از حفص بن غیاث و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از سعید بن جُبیر رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که

---

۱ – ۞ «سَأَلْتُ عَطَاءً عَنْهُ ؟ فَقَالَ: لاَ بَأْسَ بِهِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی ثمن السنور، شماره ۲۱۹۲۵ صـ ۴۱۴ ج ۶.

۲ – ۞ «بَرِئْت مِنْ كُلِّ عَيْبٍ بَرِئَ ؟». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، الرجل یصرف الدنانیر فیعطی الدرهم الزیف من قال لا بأس أن یستبدله، شماره ۲۳۴۰۴ صـ ۴۱۹ ج ۵ طبع مکتبة امدادیه ملتان.

حضرت ابن جُبیر رَحِمَهُ الله فرموده‌اند: نبیذ کشمش [خسیده به آب] را تا زمانی بنوش که شیرین باشد و زبان تیزی آن را محسوس نکند.[۱]

(۳۱) وصل کردن صوف به موی‌ها

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام هیثم و ایشان از اُم‌ثور رحمهم‌الله و ایشان از حضرت عبدالله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت نموده‌اند که حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فرموده‌اند: بستن موها با صوف، هیچ اشکالی ندارد.[۲]

(۳۲) حُکم برخاستن به احترام مهمان

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عباد بن عوام و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام ابراهیم بن محمد بن منتشر رحمهم‌الله و ایشان از حضرت انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت نموده‌اند که حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرموده‌اند: هیچ‌کسی در نزد

---

۱ - ۞ «اشْرَبْ نَبِيذَ الزَّبِيبِ الْمُنْقَعِ، مَا دَامَ حُلْوًا يَحْرِو اللِّسَانِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رَحِمَهُ الله، فی نقیع الزبیب ونبیذ العنب، شماره ۲۴۳۱۳ صـ ۴۹۰ ج ۷.

۲ - ۞ «لاَ بَأْسَ بِالْوِصَالِ إِذَا كَانَ صُوفًا». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رَحِمَهُ الله، فی واصلة الشعر بالشعر، شماره ۲۵۷۴۳ صـ ۳۰۳ ج ۸.

رسول اکرم ﷺ نمی‌نشست؛ مگر آن که وقتی آن [شخص] بر می‌خاست، نبی کریم ﷺ نیز بر می‌خاستند.[۱]

(۳۳) بیان دیه‌ی انگشتان دست و پاها

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابن نُمَیر و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: [دیه‌ی] انگشتان دست و پاها برابر است.[۲]

(۳٤) حُکم بُریدن زبان گنگ

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت

۱ - ❁ «مَا جَلَسَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَحَدٌ فَقَامَ حَتَّى يَقُومَ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی الرجل یجلس إلی الرجل قبل أن یستأذنه، شماره ۲۶۱۸۲ صـ ۴۱۸ ج ۸.

۲ - ❁ «أَصَابِعُ الْيَدَيْنِ وَالرِّجْلَيْنِ سَوَاءٌ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، من قال اصابع الیدین والرجلین سواء، شماره ۲۷۵۶۲ صـ ۱۹۶ ج ۹.

ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: در برابر زبان فرد گنگ و عضو تناسلی شخص خصی، فیصله است، [یعنی دیه واجب است].[۱]

(۳۵) بیان سختگیری در دیه

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عبدالله بن مبارک و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت ابراهیم رحمه‌الله فرموده‌اند: در [معامله] دیه سختگیری نمی‌شود؛ مگر در شُتر و سختگیری در [معامله] شُتر ماده است.[۲]

(۳٦) وجوه زایل شدن پرده‌ی بکارت

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابو مُعاویه و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام هیثم رحمهم‌الله و ایشان از کسی که به وی خبر داده روایت نموده‌اند که حضرت ام‌المؤمنین بی‌بی عایشه صدیقه رضی‌الله‌عنها فرموده‌اند: بر شخص

---

۱ - ❁ «فِي لِسَانِ الأَخْرَسِ حُكْمٌ، وَفِي ذَكَرِ الْخَصِيِّ حُكْمٌ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، فی لسان الأخرس وذکر العنین، شماره ۲۷۷۱۳ صـ ۲۲۷ ج ۹.

۲ - ❁ «لاَ يَكُونُ التَّغْلِيظُ فِي شَيْءٍ مِنَ الدِّيَةِ، إلاَّ فِي الإِبِلِ، وَالتَّغْلِيظُ فِي إِنَاثِ الإِبِلِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، التغلیظ فی الدیة، شماره ۲۸۶۱۱ صـ ۴۵۲ ج ۹.

هیچ‌چیزی لازم نیست [اگر همسرش را باکره نیابد]؛ زیرا بدون شک پرده‌ی بکارت با پریدن (خیز زدن)، حیض و حتی وضو نیز زایل می‌گردد.[۱]

(۳۷) بر جماع کننده‌ی حیوان هیچ حدی نیست

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عیسی بن یونس و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت امیرالمؤمنین عمر بن خطاب رضی‌الله‌عنه فرموده‌اند: کسی که با حیوانی جماع (نزدیکی) کند، بر او حد جاری نمی‌شود.[۲]

(۳۸) حُکم مرتدشدن زن در اسلام

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عبدالرحیم بن سلطان و امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام عاصم و ایشان از ابی رزین رحمهم‌الله و ایشان از حبر الأمه عبدالله بن عباس رضی‌الله‌عنهما روایت نموده‌اند که حضرت ابن عباس

---

۱ – ۞ «لَيسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ، إِنَّ الْعُذْرَةَ تَذْهَبُ مِنَ الْوَثْبَةِ، وَالْحَيْضَةِ، وَالْوُضُوءِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رَحِمَهُ‌الله، فی الرجل یقول لامرأته لم أجدك عذراء، شماره ۲۸۹۰۲ صـ ۵۲۳ ج ۹.

۲ – ۞ «لَيْسَ عَلَى مَنْ أَتَى بَهِيمَةً حَدٌّ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رَحِمَهُ‌الله، من قال لا حد علی من أتی بهیمة، شماره ۲۹۰۹۹ صـ ۶ ج ۱۰.

رضی الله عنهما فرموده‌اند: زن مرتد کُشته نمی‌شود؛ بلکه او را زندانی کرده، به طرف اسلام دعوت و بر پذیرش اسلام مجبور کرده می‌شود.[۱]

(۳۹) تیمم تا چی وقت باقی می‌ماند

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابو اسامه و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که حضرت امیرالمؤمنین عمر بن خطاب رضی الله عنه فرموده‌اند: صداهای خود را با قرآن عظیم‌الشأن زیبا سازید.[۲]

(۴۰) دعوت دادن زن مرتده به اسلام

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از عبدالرحیم و امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام عاصم و ایشان از ابی رزین رحمهم‌الله و ایشان از حبر الأمه عبدالله بن عباس رضی الله عنهما روایت نموده‌اند که حضرت ابن عباس رضی الله عنهما

---

۱ - ❁ «لاَ يُقْتَلْنَ النِّسَاءُ إِذَا هُنَّ ارْتَدَدْنَ عَنِ الإِسْلاَمِ، وَلَكِنْ يُحْبَسْنَ وَيُدْعَيْنَ إِلَى الإِسْلاَمِ ، وَيُجْبَرْنَ عَلَيْهِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله، فی المرتدة، ما یصنع بها؟ شماره ۲۹۵۹۹ صـ ۱۳۹ ج ۱۲.

۲ - ❁ «حَسِّنُوا أَصْوَاتَكُمْ بِالْقُرْآنِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله، فی حسن الصوت بالقرآن، شماره ۳۰۵۶۱ صـ ۴۶۴ ج ۱۰.

فرموده‌اند: زن مرتد کُشته نمی‌شود؛ بلکه او را زندانی کرده و به طرف اسلام دعوت داده و بر قبول کردن اسلام مجبور کرده می‌شود.[۱]

(٤١) بیان دفتر اعمال در روز قیامت

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از ابو اسامه و ایشان از امام ابی حنیفه روایت کرده که ایشان از عون بن عبدالله رحمهم‌الله شنیده و ایشان از فقیه الأُمت عبدالله بن مسعود رضی‌الله‌عنه روایت نموده که حضرت ابن مسعود رضی‌الله‌عنه فرموده‌اند: مردم در روز قیامت با سه دفتر حاضر می‌شوند:

دفتر اول: شامل نیکی‌ها.

دفتر دوم: شامل نعمت‌های الهی.

دفتر سوم: شامل گناهان.

سپس دفتر نیکی‌های شخص را در برابر دفتر نعمت‌های الهی قرار داده می‌شود و تمام نیکی‌های فرد در عوض نعمت‌های الهی است. پس از آن فارغ

---

۱ - «لاَ يُقْتَلْنَ النِّسَاءُ إِذَا هُنَّ ارْتَدَدْنَ عَنِ الإِسْلاَمِ، وَلَكِنْ يُحْبَسْنَ وَيُدْعَيْنَ إِلَى الإِسْلاَمِ، وَيُجْبَرْنَ عَلَيْهِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، ما قالوا فی المرتدة عن الإسلام، شماره ۳۳۴۴۳ صـ ۲۷۸ ج ۱۲.

می‌گردد و گناهان باقی می‌ماند که به مشیت الهی است. اگر الله جل مجده بخواهد فرد را عذاب می‌کند و اگر بخواهد می‌بخشد.[۱]

(۴۲) رمل کردن (تند راه رفتن) در حالت طواف

حافظ ابوبکر بن ابی شیبه از امام وکیع و ایشان از امام ابی حنیفه و ایشان از امام حماد و ایشان از امام ابراهیم نخعی رحمهم‌الله روایت نموده‌اند که: بدون شک حضرت ابراهیم نخعی رحمه‌الله از حجر الاسود تا حجر الاسود رمل کرده‌اند.[۲]

---

۱ – ۞ «يُعْرَضُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى ثَلَاثَةِ دَوَاوِينَ: دِيوَانٌ فِيهِ الْحَسَنَاتُ، وَدِيوَانٌ فِيهِ النَّعِيمُ، وَدِيوَانٌ فِيهِ السَّيِّئَاتُ، فَيُقَابَلُ بِدِيوَانِ الْحَسَنَاتِ دِيوَانُ النَّعِيمِ، فَيَسْتَفْرِغُ النَّعِيمُ الْحَسَنَاتِ، وَتَبْقَى السَّيِّئَاتُ مَشِيئَتُهَا إِلَى اللهِ تَعَالَى، إنْ شَاءَ عَذَّبَ، وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، کلام بن مسعود رضی الله عنه، شماره ۳۵۶۸۸ صـ ۲۹۴ ج ۱۲.

۲ – ۞ «أَنَّهُ رَمَلَ مِنَ الْحَجَرِ إِلَى الْحَجَرِ». «مصنف» حافظ ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه‌الله، من كان يرمل من الحجر إلى الحجر، شماره ۱۵۱۲۴ صـ ۸۲۶ ج ۳.

تم بحمدالله

اعتذار

احقر در ترجمه، تهیه و تدوین این رساله، تا حد توان خویش نهایت سعی و تلاش را به کار برده‌ام تا از هرگونه ا شتباه و خطا برکنار با شد؛ با وجود این، اگر خوانندگان گرامی خطا، لغزش یا کاســـتی‌ای را مشـــاهده نمودند، لطفاً اینجانب را از آن آگاه سازند تا در اصلاح و تکمیل آن اقدام نمایم. والسلام

خادم طلبه‌ی دارالعلوم دیوبند

ابوجعفر بسم‌الله «یادگار» بلخی

دهدادی – اُم‌البلاد بلخ – افغانستان

ابوجعفر بسم الله یادگار بلخی

ABU JAFAR BESMELLAH YADGAR BALKHI

ناشر: ابوجعفر بسم الله یادگار بلخی

آدرس: ولسوالی دهدادی، ولایت بلخ، افغانستان.

شماره تماس: ۷۰۰۵۱۳۶۱۷ & ۷۹۷۵۶۷۱۲۳ ۹۳+

Email: bismellahyadgar@gmail.com